

URBANIZÁCIÓ INDIÁBAN A 2001-ES, VALAMINT A 2011-ES NÉPSZÁMLÁLÁS ELŐZETES EREDMÉNYEINEK TÜKRÉBEN

WILHELM ZOLTÁN – DÉRI IVÁN – SZILÁGYI SÁNDOR –
NEMES VIKTÓRIA – ZAGYI NÁNDOR

URBANISATION IN INDIA BASED ON THE 2001, AND PRELIMINARY
RESULTS OF THE 2011 CENSUS

In our study we tried to focus on the grandiose Indian censuses and the preliminary population trends based on the 2011 census. After the independence in 1947 the increase ratio of the population decreased the most in the last decade (from 21.54% to 17.64%). In all the 6 member state with huge population – out of which Uttar Pradesh is the world's greatest subnational administrative unit with 200 million inhabitants – the increase of the ratio of population growth has significantly decreased. Out of the age group of 6 and under, 3.08% less, so more than 5 million people, were listed compared to 2001. The ratio of the 0-6 year old age group related to the complete population decreased with 2.8% within 10 years.

With the help of the SENTIENT (spatial development indicator) index created by our research group we demonstrated a relationship between the urbanised spaces and the development rate. We detected that the investigations on the member state level are unable to provide exact results, so we worked with the data of 593 (2001) and 640 (2011) districts.

Illustrating the districts concentrating a higher than national average urban population we assessed that so called “urbanisation axes” were formed in India mainly connecting the megacities. According to our observation, after the map illustration, the Indian urbanised areas can be exemplified by a drawn bow (Indian Drawn Bow) (Fig. 2. and Fig. 3.). According to our researches the most developed and the above average, districts, taking into consideration the urban population, mainly coincide with each other. This is also verified by our rank-correlation estimates since between the relative development level and the ratio of urban population we detected a strong, 0.7145 correlation.

A very remarkable development of the era of independence and the last few decades is the rapid increase of the 100 000 and million plus cities. While in 1951 45% of the urban population lived in these settlements, in 2001 this value was nearly two-third. At the same time their number grew by 6.5 fold. The registers could count 76 in 1951, and on the contrary 423 in 2001. The number of million plus cities grew by an astonishing measure. In the first independent census there were 5 registered, but by the beginning of the new millennium already 35 and in 2011 53!

In the last decade no new members were registered to the Indian megacities (Mumbai, Delhi, Kolkata) but the continuation of the present trends can maybe double their number by the access of Chennai, Bangalore (Bengaluru) and Hyderabad. In the period between the last two censuses the number of million plus cities' inhabitants grew by a measure never seen before but the number of the lowest margin increased as well, so their mean population decreased. It is interesting that in the shore regions of Kerala the million plus cities demonstrated a spatial concentration reaching a tremendous population growth. However this has nothing to do with natural urban development reasons but with administrative causes.

1. BEVEZETÉS

Földünk második legnépesebb országában népszámlálást tartani a világ egyik legjelentősebb, egyben legbonyolultabb szervezési feladatát jelenti. A legutóbbi – 1872 óta a 15. – teljes körű census végrehajtása 35 államot és szövetségi területet (SZT), 640 körzetet, 5924 alkörzetet, 7936 várost és 640867 falut érintett. 2,7 millióan dolgoztak a siker érdekében, a művelet költsége pedig meghaladta a 22 milliárd rúpiát, azaz lakosonként 18,19 rúpiába¹ került. Ez minden tekintetben növekedést jelent a 2001-eshez képest, de a legfontosabb szám, amely szintén magasabb, mint a 2001-es, az ország 2011. március 1-jei népességét írja le: 1210193422. Ez 181455986 fővel több az előző censzuskor összeszámoltnál, vagyis közel annyival nőtt India lakossága egy dekád alatt, mint a világ ötödik legnépesebb országának, Brazíliának (kb. 200 millió), vagy a hatodik Pakisztánnak (kb. 187 millió) a 2011-es össznépessége. Mindez azt is jelenti, hogy India ad otthont a világnépesség 17,5%-ának. Indiában annyian élnek, mint az Egyesült Államokban, Indonéziában, Brazíliában, Pakisztánban, Bangladesben és Nigériában összesen, vagyis az Indiát a nyolcadik helyig követő legnépesebb államokban együttesen.

E mellbevágó abszolút számok mellett azonban jó hírek is érkeztek Dél-Ázsia legnagyobb államából. A népszámlálási periódusokat figyelembe véve, az 1911-1921-es időszak kivételével – hiszen akkor a világháború, járványok és éhínség tizedelték a lakosságot –, a 2001-2011-es szakasz az egyetlen, amikor az abszolút népességnövekmény elmaradt az előző dekádétól. A függetlenség 1947-es kivívását követően a legutóbbi dekádban csökkent a legélesebben a népesség növekedésének üteme (21,54-ről 17,64%-ra). A hat óriásnépességű tagállam mindegyikében – melyek között a 200 milliós Uttar Pradesh (UP) a világ legnépesebb szubnacionális egysége –, illetve az EAG államokban² is jelentősen mérséklődött a lakosság bővülésének üteme (*1. ábra*). A hat éves és az alatti korosztály tagjai közül 3,08%-kal, vagyis több mint 5 millió fővel kevesebbet írtak össze, a 2001-es évhez viszonyítva. A 0-6 éves korosztály aránya a teljes népességhez viszonyítva 2,8%-kal csökkent tíz év alatt.

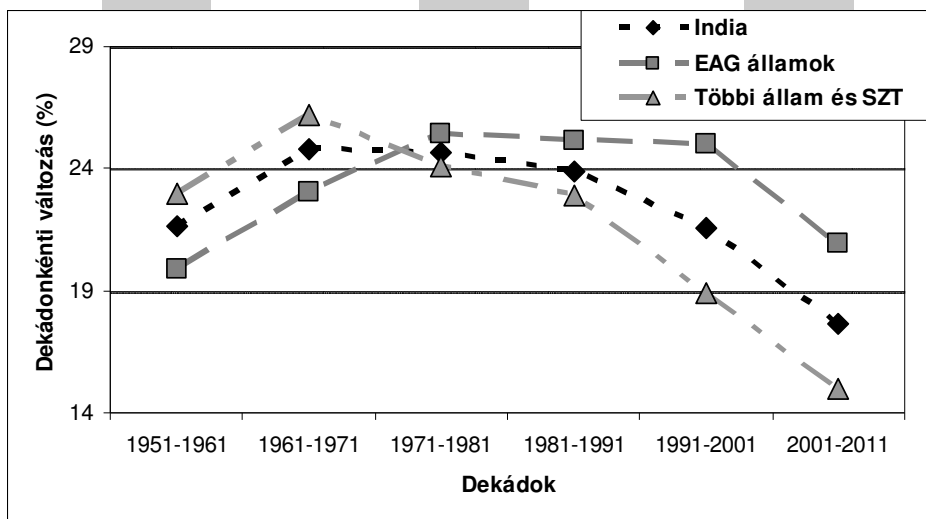
Úgy tűnik tehát, hogy a bővülő, „veszternizálódó” középosztály, vagy éppen a családtervezési kampányok hatása, jól láthatóan megjelenik a demográfiai mutatókban. Az előzetes adatokból kitűnik továbbá egy sajátos ázsiai jelenség, a markáns férfiféltetés, mellyel egy korábbi tanulmányunkban már foglalkoztunk (*WILHELM Z. – ZAGYI N.*

¹ Egy rúpia 4,3 forintot ért 2011. március 1-jén, vagyis az indiai népszámlálás összköltsége megközelítette a 100 milliárd forintot.

² EAG (Empowered Action Group): a leghátrányosabb helyzetű államok – Uttar Pradesh, Bihar, Rajasthan, Uttarakhand, Jharkhand, Madhya Pradesh (MP), Chhattisgarh és Odisha (korábban: Orissa) –, melyek fejlesztését kiemelt feladatnak tekinti India kormánya.

2012), amire egyébként a nyugati média is felfigyelt, általában helytelen módon argumentálva e súlyos társadalmi jelenség okait. Mindemellett közzétették már az indiai urbanizáció legutóbbi folyamataira vonatkozó számokat is – igaz, csak részlegesen. Ugyanakkor több következtetés levonására alkalmasak ezek az adatok. Jelen tanulmányunkban összefoglaljuk és értelmezzük a 2011. március 1-jén nyilvánosságra hozott indiai előzetes népszámlálási adatok városi lakosságra vonatkozó egyes állományait.

1. ábra: A népesség növekedésének üteme Indiában
Figure 1: Dynamics of population growth in India

Forrás: Census India 2011

2. MÓDSZEREK

Ez idáig az országról készült hazai elemzések zöme a tagállamok, szövetségi területek szintjén vizsgálja az Indián belüli regionális különbségeket, mely igen pontatlan, felületes megközelítés. Kiváló példát nyújtanak a legutóbbi két népszámlálás városlakókra vonatkozó adatai. Ha figyelmen kívül hagyjuk a tulajdonképpen majdnem tisztán városi tértípusokból álló SzT-eket (pl. Delhi, Chandigarh, Pondicherry), akkor az indiai közigazgatás hierarchiájának második szintjén álló területi alakulatok (tagállamok) egyike sem éri el az 50%-os urbanizációs szintet. Mindemellett az olyan óriási népességű közigazgatási egységek, mint amilyenek az indiai államok (az EU országai közül pl. Spanyolország felel meg egy átlagos lakosságú indiai államnak), illetve a megavárosok adminisztratív hovatartozása alapvetően módosíthatja a statisztikai és vele együtt a térképi felvételt. Ha Delhi nem SzT-ként szerepelne, akkor 2001-ben Uttar Pradesh

állam városlakóinak aránya 20,78%-nál közel 6%-kal lett volna magasabb (26,44%), de a fővárossal szintén határos Haryana államhoz csatlakoztatása esetén máris India legurbanizáltabb tartományát üdvözölhetnénk, hiszen az állam lakosságának hirtelenjében 55,71%-a városlakóvá válna. A dolog fordítva is működik, ugyanis a Delhinél népesebb Mumbai (Bombay), ezen kívül Kolkata (Calcutta) sem szövetségi területek, így Maharashtra és Nyugat-Bengál államok statisztikai adataiban jelentek meg. Ha Mumbait kiszakítanák Maharáshtrából, akkor az állam urbánus népessége 42,42%-ról 30,72%-ra olvadna. Még drasztikusabb lenne a változás, ha Kolkata kapna szövetségi területi besorolást, mert ebben az esetben Nyugat-Bengál 27,97%-os – 2001-ben az országos átlagon álló – urbanizációs szintje 13,75%-ra zuhant volna (WILHELM Z. 2008). A 2011-es adatok Delhi vonatkozásában szinte semmit sem változtak; Uttar Pradesh városlakóinak aránya a főváros csatlakozásával 22,28%-ról 28,15%-ra emelkedne, Haryanáé a 34,79%-os szintről 60,33%-ra nőne, vagyis a 2001-es – teoretikus – mutatót is jelentősen meghaladná. A másik két megaváros tekintetében is hasonlóan jelentős statisztikai változásokat okozna, ha Mumbai szövetségi területté válna, urbánus népességének aránya 45,23%-ról 34,5%-ra csökkenne, míg Kolkata közigazgatási besorolásának változása esetén Nyugat-Bengál városi lakosságának részaránya drasztikusan megcsappanna, 31,89%-ról 19,45%-ra. Mindebből következik, hogy India jelenlegi urbanizációs jellemzőinek vizsgálatát *sem* célszerű a tagállamok szintjén folytatni, nem is beszélve más társadalomföldrajzi vizsgálatokról. Az óriási szélsőségek átlagai elfedik a lényegét.

Célravezetőbbnek tűnik, a még kezelhető statisztikai állományokat produkáló, a tagállamok/tartományok és szövetségi területek adminisztratív hierarchiaszintjét követő körzetek (districts) adatait elemezni, ezzel láttatni az indiai urbanizáció területi különbségeit. Munkánk bázisát a 2001-es népszámlálás adatai mellett a 2011-es census előzetes, már a világhálón is közzétett számai adják. Korábbi írásainkban igyekeztünk nem csak az indiai urbanizáció trendjeire vonatkozó megállapításokat tenni, hanem a fejlettség és a területi különbségek városodással/városiasodással kapcsolatos összefüggéseit is törekedtünk felfedni. Ennek érdekében a fejlettség területi különbségeinek feltárására alkottunk módszert. Engedve a Nyugaton oly' divatos, a kutatási metódusra, illetve az eredményekre egyszerűen utaló, de mégis értelmes mozaikszavak dömpingjének, mi is megalkottuk a metodikára és a vizsgálati terület változásainak követésére mutató mozaikszavunkat: SENTIENT Index = Society, Economy, iNfrasTructure, physIcal enviroNMENT. Az angol „sentient” szó jelentése: érző, érzékeny. Az általunk szerkesztett, tetraéder-modellen alapuló komplex fejlettségi mutató, a földrajzi környezetben végbemenő változásokra érzékenyen „reagál”, az egyes szférákban bekövetkező események hatására módosul, így a területi komparatív vizsgálatok szemléletes eredményeket produkáló eszköze lehet (WILHELM Z. 2011, WILHELM Z. ET AL. 2011). Munkánkban az 593 indiai körzet – 17 különböző, a társadalmi, gazdasági, infrastrukturális és természeti szférát jellemző – adataival dolgoztunk, támaszkodva a 2001-es indiai népszámlálás körzeti szintű információira, illetve a 2011-es census 640 körzetéből gyűjtött előzetes számokra. Ezeket matematikai-statisztikai módszerekkel elemeztük, eredményeinket térinformatikai szoftverek segítségével ábráztuk.

3. EREDMÉNYEK

Az indiai urbanizációs folyamatok, és ezek definiált fázisai, nem korlátozódnak az utolsó néhány száz évre. A városodás/városiasodás történetét vizsgálva öt alapvető periódust különíthetünk el:

1. Prehisztorikus periódus, i.e. 2400 – i.e. 600;
 - 1.a. Az Indus Civilizáció virágkora, i.e. 2400 – i.e. 1900;
 - 1.b. Az Indus Civilizáció hanyatlása, i.e. 1900 – i.e. 1700;
 - 1.c. A civilizációs fúzió időszaka, i.e. 1700 – i.e. 600;
2. Korai történelmi időszak, i.e. 600 – i.sz. 600;
 - 2.a. Átmeneti időszak, 500-600;
3. Az indiai középkor szakasza, 600 – 1800 (a mogul korrallal együtt 1526-1800);
4. A brit éra, 1800 – 1947;
5. A függetlenség kivívása utáni időszak, 1947 után (WILHELM Z. 2008);
 - 5.a. Metropolizáció, 1971-et követően.

Magától értetődően az indiai településszerkezetre, településmorfológiára a közelmúlt folyamatai sokkal jelentősebb hatással vannak, mint a régmúlt eseményei, ugyanakkor ez utóbbiak is karakteresen jelennek meg a településállományban.

Az ország városaiban a népesség közel 28%-a élt 2001-ben. Ez az arány 2011-re meghaladta a 31%-ot (1. táblázat). Tagállami, szövetségi területi szinten is jelentős különbségek mutatkoztak e tekintetben, de a körzeteket vizsgálva a két szélsőértékkel is találkoztunk: 2001-ben kilenc körzetben a lakosság 100%-a urbánus, tízben pedig mindenki rurális/vidéki polgár volt. Előbbiek mindegyike milliós városokhoz, vagy szövetségi területhez (Pondicherry) köthető. A 10%-os urbanizációs szintet el nem érő körzetek Északkelet-Indiában alkotnak szinte összefüggő öveget, Kelet-Uttar Pradeshtől Biharon, Orissán és Nyugat-Bengál északi vidékén át a Himalája térségét és a kis északkeleti államokat érintve. Emellett a Nyugati-Himalája (Himachal Pradesh, Uttarakhand [Uttaranchal], Jammu & Kashmir [J&K]) vidékein találunk kiterjedt városiányos terepműveket (2. ábra). Az országos átlagot meghaladó városi lakosságot tömörítő körzeteket ábrázolva megállapítható, hogy 2001-ben Indiában „urbanizációs tengelyek” formálódtak, jobbra a megvárosokat összekötve (2. ábra). Érdekes, hogy Kolkata és Delhi között – a Great Trunk Road kommunikációs szerepe ellenére – ez nem alakult ki, viszont a pakisztáni Lahore irányában megvan. Figyelemre méltó a Tamil Nadu és Karnataka határán formálódott urbánus csomópont (2. ábra). Feltűnő, hogy 2011-re ezek a tengelyek még kifejezettebbé váltak (3. ábra).

Ha a szakirodalomban fellelhető generalizált, valamely térbeli tulajdonság szemléletessé tételére alkalmazott grafikai megoldások (pl. Arany Háromszög, Pentagon, Kék Banán stb.) analógiájára akarunk eljárni, akkor leginkább egy kifeszített íjjal tehető szemléletessé az indiai városodott/városiasodott térségek (2. ábra). E megfigyelé-

sünetet Indiai Felajzott Íj (Indian Drawn Bow) névvel vittük a szakmai közönség elé (WILHELM Z. 2011, WILHELM Z. ET AL. 2010, WILHELM Z. ET AL. 2011).

1. táblázat: Az urbanizáció trendjei Indiában 1901 és 2011 között
Table 1: Trends of urbanisation in India between 1901 and 2011

Év	Városok száma	Városi népesség (ezer fő)	Városi népesség aránya (%)	Dekádonkénti növekedés (%)
1901	1827	25851,9	10,84	-
1911	1815	25941,6	10,29	0,35
1921	1949	28086,2	11,18	8,27
1931	2072	33456,0	11,99	19,12
1941	2250	44153,3	13,86	31,97
1951	2843	62443,7	17,29	41,42
1961	2365	78936,6	17,97	26,41
1971	2590	109113,9	19,91	38,23
1981	3378	159462,5	23,34	46,14
1991	4689	217611,0	25,71	36,47
2001	5161	285354,9	27,78	31,13
2011	7936	377105,8	31,16	32,15

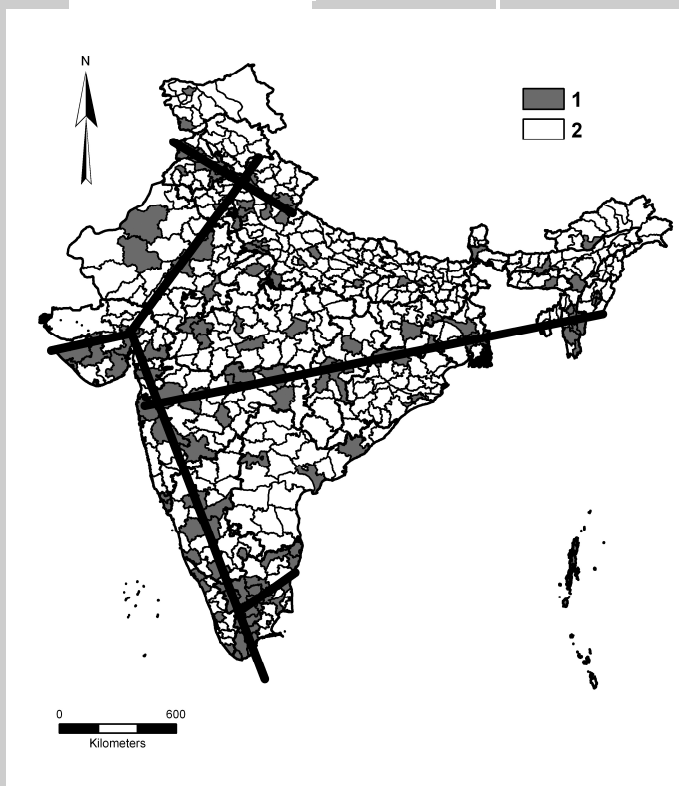
Forrás: Census of India 2001, alapján a szerzők – edited by the authors

India körzeteinek fejlettségi sorrendjét ábrázolva a SENTIENT Index 2001-es adatbázisa alapján látszik, hogy a legfejlettebb, nagy kiterjedésű, szinte összefüggő vidéket DNY-on találtuk, az Ahmedabad-Mumbai-Goa-Kanniyakumari tengely mentén. Gujarat állam középső és DK-i területeinek iparvidékei, tradicionális kikötői, Maharashtra Ny-i szegélye, az ország pénzügyi és kereskedelmi központjával, az akkor 17 milliós Mumbaival, agglomerációjával ide tartozik. D-i irányban India legmagasabb egy főre jutó GDP-jét felmutató, az idegenforgalmi „nagyhatalom” Goa állammal folytatódik e tengely, majd a szoftveriparáról ismert Karnataka számos körzete csatlakozik a legfejlettebbekhez. Érdekes, hogy a humán erőforrásairól híres Keralát, ahol az írni-olvasni tudó férfiak aránya magasabb, mint Portugáliában vagy Máltán mindössze hat körzet képviseli ebben a zónában. Ha csak a humán mutatókat tekintjük, akkor Tamil Nadu középső és D-i területén összefüggő sávban vannak fejlett közigazgatási egységek. Az összesített mutató győztese azonban Aizawl, Mizoram állam székhelyének körzete. Helyezéseinek átlagértéke 43,6. Vezető pozíciója azért is meglepő, mert a statisztikák szerint jelentős számban élnek itt jegyzett kasztok³ és főleg jegyzett törzsek⁴.

³ A jegyzett kasztok (scheduled castes) alkotmányban rögzített; hivatalos megnevezés azokat a hindu csoportokat jelzi, akik kizorultak a kasztrendszerből, (érinthetetlenek). Nevezik őket még hátrányos helyzetű kasztoknak, páriáknak, Gandhi terminológiájával haridzsanoknak (Isten gyermekei).

2. ábra: A 30%-ot meghaladó városi lakossággal rendelkező körzetek és „urbanizációs tengelyek” 2001-ben

Figure 2: Districts with over 30% share of urban population and “urbanisation axes” in 2001

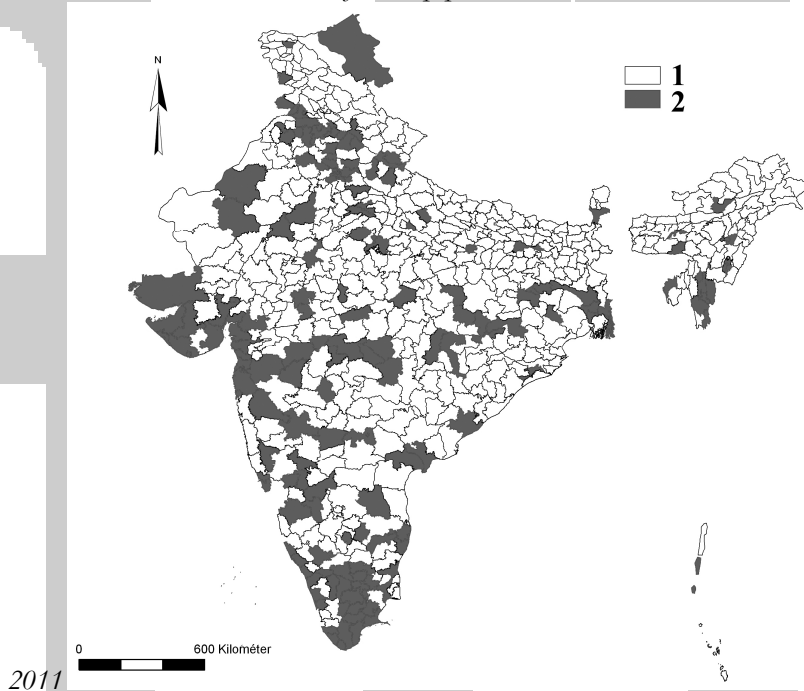
Forrás: Wilhelm Z. 2010. Magyarázat: 1= városi népesség 30% felett; 2= városi népesség 30% vagy az alatt, 2001 Key: 1= urban population over 30%; 2= urban population 30% or below

A megavárosokat a második helyen képviselte Kolkata. Kiemelkednek Delhi és Goa körzetei, illetve a negyedik helyezett új, tervezett város: Chandigarh. Teljesen egyértelmű, hogy ezt a térséget Indiai Kék Banánnak nevezhetjük, alakja sokkal in-

⁴ Napjainkban a dalitok (elnyomottak) elnevezés a legelterjedtebb. A népesség kb. 15%-át adják. A jegyzett törzsek (scheduled tribes) szintén alkotmányban meghatározott elnevezése utal azokra az őslakos csoportokra, amelyek a mai napig törzsi viszonyok között élnek, jobbára az ország külső, illetve belső periferiáin, a népesség kb. 7%-át adva.

kább hasonlít a névadó gyümölcséhez, mint európai társáé. Mindemellett megjegyzendő – bár a fentiekhez nincs köze –, hogy India a világ legnagyobb banántermelője...

3. ábra: A 30%-ot meghaladó városi lakossággal rendelkező körzetek Indiában 2011-ben
Figure 3 Districts with over 30% share of urban population and “urbanisation axes” in India in

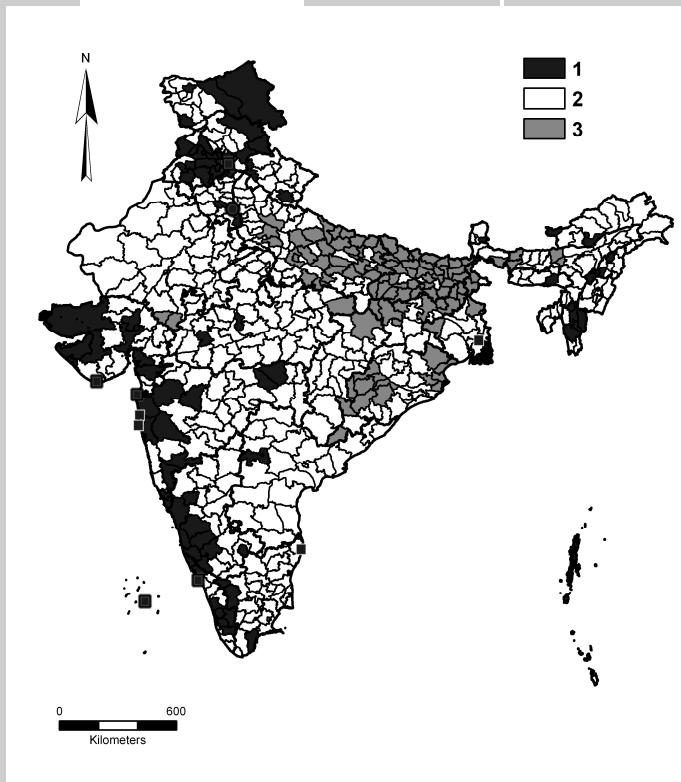
Forrás: Wilhelm Z. 2012. Jelmagyarázat: 1= városi népesség 30% vagy az alatt; 2= városi népesség 30% felett, Wilhelm, Z. 2010, Key: 1= urban population 30% or below; 2= urban population over 30%

Az említett tengelyen kívül az első 100 közé javarészt nagy-, esetenként megavárosok és ezek agglomerációi kerültek: Delhi, Kolkata, Chennai, Hyderabad. Ezekről eltérő fejlődési pályán áll a Punjab gazdag körzeteinek jó része (Delhi-Lahore tengely), illetve az ÉK-i kisebb, jelentős keresztény népességgel rendelkező államok fejlett körzetei.

Feltűnő az északi, döntően a politikai vezető szerepet birtokló hindi öv államainak gyenge szereplése. Nem került az első 100 közé Rajasthan, Bihar, Chhattisgarh, Jharkhand, Orissa, Uttar Pradesh, Assam körzetei közül egy sem, de Nyugat-Bengál körzetei esetében is csak Kolkata – igaz, a második helyen –, illetve Madhya Pradesh is csak egy-egy körzettel képviselteti magát a legfejlettebbek között (4. ábra).

4. ábra: A száz legfejlettebb és a száz legfejletlenebb körzet 2001-ben a SENTIENT Index alapján

Figure 4: The hundred most developed and the hundred least developed districts by the SENTIENT Index, 2001

Forrás: Wilhelm Z. 2010, Jelmagyarázat: 1= legfejlettebb körzetek; 2= egyéb körzet; 3= legfejletlenebb körzetek, – ed. Wilhelm, Z. 2010, Key: 1= the most developed districts; 2= other districts; 3= the least developed districts

Ebből következik, hogy a legfejletlenebb körzeteket jobbra a Gangesz-sík vidékén kell keresnünk. Az utolsó száz körzetet ábrázolva (4. ábra), tulajdonképpen egy tömbben koncentrálódó leszakadókat találunk. Indiának ez a térsége az árja/hindu magterület, mely a brahman civilizáció bölcsője is egyben. Ez, a papi (brahman) kaszt vezette vallás, a vidéki élet, a városellenesség megtestesítője. Olyan vallási reformmozgalmak szerveződtek ellene, mint amelyeket ma buddhizmus, illetve jainizmus néven ismerünk (WILHELM Z. 2008). Ezek azonban városi közegben lehettek sikeresek. A Gangesz-alföld kiváló mezőgazdasági adottságokkal rendelkező, ugyanakkor vallási kötöttségekkel terhelt vidékén természetesen a társadalmi-gazdasági szisztéma rurális maradt (WILHELM Z. 2011).

A 2., 3. és 4. ábrára pillantva feltűnik, hogy a legfejlettebb és az átlag feletti városi népességarányal rendelkező körzetek jobbára egybeesnek. Ezt rangkorrelációs számításaink is megerősítik, hiszen *a relatív fejlettség és a városi népesség aránya között erős, 0,7145-es korrelációs kapcsolat mutatkozott.*

A függetlenség időszakának és a utóbbi néhány dekádnak igen figyelemreméltó fejleménye a százezres és milliós városok gyors ütemű növekedése. Amíg 1951-ben a városi népesség 45%-a lakott ezeken a településeken, addig 2001-ben már közel kétharmaduk. Lélekszámuk ugyanakkor 6,5-szeresére duzzadt. A kategóriába tartozó települések rovatába 1951-ben 76-ot írhattak a számlálóbiztosok, ezzel szemben 2001-ben 423-at. Hallatlan mértékben növekedett a milliós városok száma is. Az első független népszámláláskor öt ilyen volt, az új évezred elejére viszont már 35, 2011-ben pedig 53 (2. táblázat)!

2. táblázat: *A milliós városok néhány jellemzője Indiában*
Table 2: *Some characteristic features of million plus cities in India*

Nép- számlá- lás éve	Milliós vá- rosok szá- ma (db)	Népessé- gük (mil- lió fő)	Átlagos né- pességük (millió fő)	A milliós városok népes- ségének aránya a városi populáción belül (%)	Dekádonkénti népességválto- zás (%)
1901	1	1,51	1,51	5,84	-
1911	2	2,76	1,38	10,65	82,78
1921	2	3,13	1,56	11,12	13,41
1931	2	3,41	1,70	10,18	8,95
1941	2	5,31	2,65	12,02	55,72
1951	5	11,75	2,35	18,81	121,28
1961	7	18,10	2,59	22,93	54,04
1971	9	27,83	3,09	25,51	53,76
1981	12	42,14	3,51	26,41	51,42
1991	23	70,66	3,07	32,54	67,68
2001	35	107,88	3,08	37,81	52,67
2011	53	160,73	3,03	42,62	48,99

Forrás: Khullar, D. R. 2006; Census India 2011 alapján a szerzők

Ennek a megdöbbentően gyors növekedésnek az igazi vesztesei a kisvárosi hálózat tagjai, hiszen nincs lehetőségük versenyre kelni „nagy testvéreikkel” a munkalehetőségeket, az oktatási intézményeket, az egészségügyi szolgáltatásokat tekintve. Továbbá a metropoliszok döntően tervezetlen és ellenőrizhetetlen gyarapodása rengeteg problémát szült: gyötrő gond a lakáshiány, a közszolgáltatások fogyatékosága, a környezet-szennyezés stb. Emellett olyan, Indiában eddig szinte ismeretlennek számító társadalmi betegségek jelentek meg, mint az erőszakos bűncselekmények rohamos terjedése.

A rendelkezésre álló lakásállomány a migránsok számára megfizethetetlen, ezért jelentős számban illegális módon foglaltak lakást, illetve települtek le üres köz- vagy magánterületeken. Napjainkra India nagyvárosainak elválaszthatatlan részét képezik a

szörnyű megjelenésű, borzalmas életkörülményeket „biztosító” slumök. Mindemellett a nagyvárosok tervszerűtlenül terjeszkedtek a perifériájukon elhelyezkedő falvak felé.

A legutóbbi dekádban az indiai megavárosok (Mumbai, Delhi, Kolkata) közé nem került új tag, azonban a jelenlegi trendek folytatódása esetén 2021-re akár megkétszereződhet a számuk Chennai, Bangalore (Bengaluru) és Hyderabad belépésével (3. táblázat). Az utolsó két népszámlálás közötti időszakban soha nem látott mértékben nőtt a milliós városok száma, azonban az alsó határ közelében tanyázók száma is emelkedett, így átlagos népességük csökkent (2. és 3. táblázat).

A magashegységi, illetve a kisebb területű államok (főleg ÉK-en), valamint Odisha kivételével minden tagállamban megtalálhatóak, Kerala partvidékén pedig területi koncentrációt mutatnak (5. ábra). Utóbbi állam egyes nagyvárosai 2001 és 2011 között hihetetlen növekedésen átelve léptek a milliósok klubjába. Közel 890%-os, vagy éppen 462%-os népességnövekedésnek is szemtanúi lehettünk, de zömmel 100%-ot meghaladó volt lakosságuk bővülése (3. táblázat).

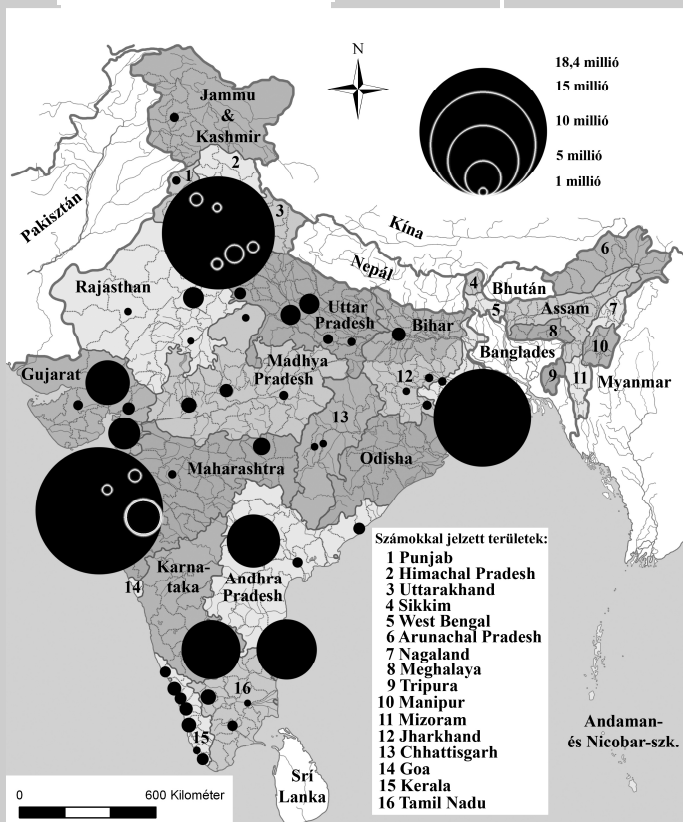
Hogy e változás elsősorban nem a városi népesség természetes szaporodása, illetve a pozitív vándorlási különbözet kiugró mértékű növekedésének tudható be, azt jól példázza Kerala, ahol e népességnövekmény nem csak arányában, de a többiekkel összehasonlítva abszolút értékben is viszonylag jelentősnek mondható. Miközben az állam összlakossága 31,8 millióról 33,4 millió főre emelkedett, azaz a 17,6%-nyi indiai népességnövekedéssel szemben csupán 5%-kal gyarapodott, addig a városlakók száma a 2001-ben regisztrált 8,3 millióval szemben 2011-ben 15,9 millió volt, ami 84%-os növekedésnek felel meg. Ha nem csak a városi népesség, de a városok számának változását is tekintetbe vesszük, nyomban kitűnik, hogy az urbanizáció szintjének ilyen jelentős arányú emelkedése adminisztratív okokra vezethető vissza. A hosszabb történelmi múltra visszatekintő, valós központi funkciókat betöltő, széles jogkörű önkormányzati hatóság által irányított városok (*statutory town*) mellett ugyanis Indiában számos olyan település is az urbánus tér részét alkotja, amely jogszabályban előzetesen meghatározott kritériumok – több mint 5000 fős népesség, 400 fő/km²-nél magasabb népsűrűség, legalább 75%-nyi nem mezőgazdaságban foglalkoztatott férfi munkavállaló – együttes teljesülésekor, e mutatók valamelyikének akár csak csekély mértékű változása esetén is statisztikai értelemben városi címre jogosulttá válik (*census town*), népessége pedig a városiak számát gyarapítja. Míg Keralában az előbbi városkategóriába tartozó városok száma nem növekedett, az utóbbiaké 99-ről 461-re nőtt, így a 2001-es 159-cel szemben 2011-ben már 520 városi jogállású település volt az államban. A hihetetlen gyors lakosságszám növekedés, illetve a milliós lélekszám átlépése több város esetében is adminisztratív változásoknak tudható be, hiszen az urbanizált elővárosi övezeteket egyszerűen a nagyvárosokhoz kapcsolták.

3. táblázat: Az indiai mega- és milliós városok néhány jellemzője 2011-ben
 Table 3: Some characteristic features of the mega- and million plus cities in India in 2011

Településnév	Népesség 2011	Népesség 2001	Növekedés (fő)	Növekedés (%)	Állam
Nagy-Mumbai	18414288	16434386	1979902	12	Maharashtra
Delhi	16314838	12877470	3437368	27	Delhi SZT
Kolkata	14112536	13205697	906839	7	West Bengal
Chennai	8696010	6560242	2135768	33	Tamil Nadu
Bangalore	8499399	5701446	2797953	49	Karnataka
Hyderabad	7749334	5742036	2007298	35	Andhra P.
Ahmadabad	6352254	4525013	1827241	40	Gujarat
Pune	5049968	3760636	1289332	34	Maharashtra
Surat	4585367	2811614	1773753	63	Gujarat
Jaipur	3073350	2322575	750775	32	Rajasthan
Kanpur	2920067	2715555	204512	8	UP
Lucknow	2901474	2245509	655965	29	UP
Nagpur	2497777	2129500	368277	17	Maharashtra
Ghaziabad	2358525	968256	1390269	144	UP
Indore	2167447	1506062	661385	44	MP
Coimbatore	2151466	1461139	690327	47	Tamil Nadu
Kochi	2117990	1355972	762018	56	Kerala
Patna	2046652	1697976	348676	21	Bihar
Kozhikode	2030519	880247	1150272	131	Kerala
Bhopal	1883381	1458416	424965	29	MP
Thrissur	1854783	330122	1524661	462	Kerala
Vadodara	1817191	1491045	326146	22	Gujarat
Agra	1746467	1331339	415128	31	UP
Nagy-Visakhapatnam	1730320	1345938	384382	29	Andhra P.
Malappuram	1698645	170409	1528236	897	Kerala
Thiruvananthapuram	1687406	889635	797771	90	Kerala
Kannur	1642892	498207	1144685	230	Kerala
Ludhiana	1613878	1398467	215411	15	Punjab
Nashik	1562769	1152326	410443	36	Maharashtra
Vijayawada	1491202	1039518	451684	43	Andhra P.
Madurai	1462420	1203095	259325	22	Tamil Nadu
Varanasi	1435113	1203961	231152	19	UP
Meerut	1424908	1161716	263192	23	UP
Faridabad	1404653	1003015	401638	40	Haryana
Rajkot	1390933	1055938	334995	32	Gujarat
Jamshedpur	1337131	1104713	232418	21	Jharkhand
Srinagar	1273312	988210	285102	29	J & K
Jabalpur	1267564	1098000	169564	15	MP
Asansol	1243008	1067369	175639	16	West Bengal
Vasai Virar City	1221233	na.	na.	na.	Maharashtra
Allahabad	1216719	1042229	174490	17	UP
Dhanbad	1195298	1065327	129971	12	Jharkhand
Aurangabad	1189376	892483	296893	33	Maharashtra
Amritsar	1183705	1003917	179788	18	Punjab
Jodhpur	1137815	860818	276997	32	Rajasthan
Ranchi	1126741	863495	263246	30	Jharkhand
Raipur	1122555	700113	422442	60	Chhattisgarh
Kollam	1110005	380091	729914	192	Kerala
Gwalior	1101981	865548	236433	27	MP
Durg-Bhilainagar	1064077	927864	136213	15	Chhattisgarh
Chandigarh	1025682	808515	217167	27	Chandigarh
Tiruchirappalli	1021717	866354	155363	18	Tamil Nadu
Kota	1001365	703150	298215	42	Rajasthan

Forrás: Census India 2011 alapján a szerzők

5. ábra: Milliós városok Indiában 2011-ben
 Figure 5: Million plus cities in India, 2011

Forrás: Census India 2011 alapján a szerzők

ÖSSZEFOGLALÁS

Munkánkban igyekeztünk rávilágítani az indiai népszámlások grandiózus voltára, illetve a 2011-es, előzetes adatokból kitűnő népesedési trendekre. A függetlenség 1947-es kivívását követően a legutóbbi dekádban csökkent a legélesebben a népesség növekedésének üteme (21,54-ről 17,64%-ra). A hat óriás népességű tagállam mindegyikében – melyek között a 200 milliós Uttar Pradesh (UP) a világ legnépesebb szubnacionális egysége – jelentősen mérséklődött a lakosság bővülésének üteme. A hatéves és az alatti korosztály tagjai közül 3,08%-kal, vagyis több mint 5 millió fővel kevesebbet írtak össze, a 2001-es évhez képest. A 0-6 éves korosztály aránya a teljes népességhez viszonyítva 2,8%-kal csökkent tíz év alatt.

Az általunk alkotott SENTIENT Index (területi fejlettségi mutató) segítségével kapcsolatot mutattunk ki az urbanizálódott térségek és a fejlettség összefüggéseinek tekintetében. Kimutattuk, hogy a tagállami szintű vizsgálatok nem adnak kellő pontosságú eredményeket, ezért 593 (2001), illetve 640 (2011) körzet adataival dolgoztunk.

Az országos átlagot meghaladó városi lakosságot tömörítő körzeteket ábrázolva megállapítottuk, hogy Indiában „urbanizációs tengelyek” formálódtak, jobbára a megvárosokat összekötve. Térképi ábrázolásainkat követő megfigyelésünk szerint leginkább egy kifeszített íjjal (Indian Drawn Bow) tehető szemléletessé az indiai városodott/városiasodott térségek (2. és 3. ábra). Vizsgálataink szerint a legfejlettebb és az átlag feletti városi népességarányal rendelkező körzetek jobbára egybeesnek. Ezt rangkorrelációs számításaink is megerősítik, hiszen a *relatív fejlettség és a városi népesség aránya között erős, 0,7145-es korrelációs kapcsolat mutatkozott.*

A függetlenség időszakának és a utóbbi néhány dekádnak igen figyelemreméltó fejleménye a százezres és milliós városok gyors ütemű növekedése. Amíg 1951-ben a városi népesség 45%-a lakott ezeken a településeken, addig 2001-ben már közel kétharmaduk. Lélekszámuk ugyanakkor 6,5-szeresére duzzadt. A kategóriába tartozó települések rovatába 1951-ben 76-ot írhattak a számlálóbiztosok, ezzel szemben 2001-ben 423-at. Hallatlan mértékben növekedett a milliós városok száma is. Az első független népszámláláskor öt ilyen volt, az új évezred elejére 35, 2011-ben pedig 53!

A legutóbbi dekádban az indiai megvárosok (Mumbai, Delhi, Kolkata) közé nem került új tag, azonban a jelenlegi trendek folytatódása esetén 2021-re akár megkétszereződhet a számuk Chennai, Bangalore (Bengaluru) és Hyderabad belépésével. Az utolsó két népszámlálás közötti időszakban soha nem látott mértékben nőtt a milliós városok száma, azonban az alsó határ közelében tanyázók száma is emelkedett, így átlagos népességük csökkent. Érdekes, hogy Kerala partvidékén a milliós városok hatalmas népességnövekedést elérve 2011-re területi koncentrációt mutatnak. Ennek azonban nem természetes városfejődési okai vannak, hanem adminisztratív indokai.

IRODALOM

Census India 2001: <http://www.censusindia.net/>

Census India 2011: <http://censusindia.gov.in/>

KHULLAR, D.R. (2006): India. – A Comprehensive Geography. Kalyani Publishers, New Delhi, p. 431.

TÓTH J. (2009): Ázsia szerepe a világ óriásváros-fejlődési folyamataiban. In: Tóth J. – Wilhelm Z. (szerk.): Keleti horizontunk. Keleti Kiskönyvtár 4. Publikon Kiadó, Pécs, pp. 9-41.

WILHELM Z. (2008): Adatok az indiai urbanizáció folyamatának vizsgálatához. *Modern Geográfia* 2008/2. p. 49.

WILHELM Z. – RUDL J. – R. BANK K. – GÁLOSI-KOVÁCS B. – BENOVCIS G. – DÉRI I. – PISZTER G. (2010): Területi különbségek vizsgálata Indiában. *Földrajzi Közlemények* 134:(3), pp. 299-312.

WILHELM, Z. (2011): The survey of spatial disparity in India with the application of the SENTIENT Index. *Földrajzi Értesítő – Hungarian Geographical Bulletin* 60:(1), pp. 45-65.

WILHELM Z. – PETE J. – NEMES V. – ZAGYI N. (2011): The survey of spatial disparity in India with the application of the sentient index with special focus on religious composition. *Human Innovation Review* 2:(1), pp. 56-76.

WILHELM Z. – ZAGYI N. (2012): Mit ér a lány, ha indiai? – nemi arányok alakulásának vizsgálata Indiában. In: Nyári D. (szerk.): *Kockázat – Konfliktus – Kihívás*, SZTE TFGT, Szeged, pp. 1037-1053.

http://geography.hu/mfk2012/pdf/wilhelm_zagyi_india.pdf